FERNAND GREGH

—POETA—

BIJOGRAFIJA

TA'

IVO MUSCAT-AZZOPARDI

—0—

Stampat fid-Dar ta' S. Ġużepp—Ħamrun.

Ħadd ma jista' jxandar minn fuq ir-Rediffusion,
jew juża xert'oħra din il-bijografija
mingħajr is-sensja tal-Kittieb.

DAHLA

QABEL nibda nikteb din il-bijografija tal-Malti Fernand Gregh, miżmum ma' Franza kollha u d-dinja letterarja bħala wieħed mill-akbar poeti tas-seklu, irrid niżżiħajr lill-ħabibi Laurent Ropa, Malti ieħor, rumanzier u poeta bl-ilsien franċiż, talli għoġbu jibgħatli kotba u rivisti li minnhom stajt niġbor dan ix-xogħol tiegħi

Ukoli, bil-ħila ta' Laurent Ropa (li lili jogħġbu jgħoddni bħala poeta għalkemm jien il-ftit poeżijiet li ktibt dejjem għożżejthom misturin fost il-ħafna karti privati tiegħi) irnexxieli nikseb minn għand Fernand Gregh l-erba' kelmiet li se jidhru wara din id-daħla.

U fl-aħħarnett irrid niżżi ħajr lill-pittur is-Sur Anthony Caruana, talli għoġbu ġenerożament jagħmilli skeċċ ta' Fernand Gregh kif inhu l-lum.

IVO MUSCAT-AZZOPARDI.

San Ġiljan, 4 ta' Novembru, 1952.

Paris, 1er Décembre 1952.

Monsieur Ivo Muscat-Azzopardi

Mon cher confrère ,

Je sais que vous êtes poète ,et je suis heureux d'envoyer aux poètes et aux écrivains de Malte par votre précieuse entremise le salut cordial d'un poète français. J'ai toujours rêvé de voir la belle Ile blanche, qui fut héroïque pendant la guerre. Aurai-je le temps de faire ce voyage? Le temps m'est mesuré, mais je ne voudrais pas m'en aller sans avoir vu La Valette et Gozzo.

Votre ami lointain
FERNAND GREGH.

Pariġi, 1 ta' Diċembru, 1952.

Lis-Sur Ivo Muscat-Azzopardi

Għażiż kollega,

Naf li int poeta, u nħossni ferħan li nibgħat bil-għajnuna siewja tiegħek lill-poeti u kittieba ta' Malta tislija ħierġa minn qalb ta' poeta franċiż. Jien dejjem xtaqt u ħlomt li xi darba għad nara s-sabiħa Gżira bajda, li wriet qlubija kbira ma' tul il-gwerra. Tgħid għad ikolli ż-żmien li nwettaq din is-safra? Iż-żmien tiegħi huwa magħdud imma ma nixtieqx nitlaq għal dejjem mingħajr ma nkun żort lil Valletta u Għawdex.

Ħabibek l-imbiegħed
FERNAND GREGH.

FERNAND GREGH
(Skeċċ ta' Anthony Caruana).

FERNAND GREGH

(TWIELED F'PARIĠI FL-14 TA' OTTUBRU 1873)

META, fl-eqqel ta' l-aħħar gwerra dinjija, u sewwa sew fit-13 ta' Ġunju, 1942, qrajt konferenza, fil-British Hellenic Society ta' Lixandra, jisimha "Malta and her sons" li kienet għamlet propaganda kbira għal Malta u swiet biex il-fondi li kienu qed jinġabru għall-Malta Relief Fund joktru dejjem, ħsiebi ma kienx biss li nuri lil dawk il-ħafna nies ta' diversi nazzjonijiet li għoġobhom jiġu jisimgħuni bil-ħila tal-Maltin tat-tieni assedju ta' Malta, imma wkoll u l-aktar li aħna l-Maltin, nies qalbiena f'kull żmien, għalkemm wisq ċkejknin fid-daqs, għarafna nagħmlu isem f'kull qasam tal-ħajja, billi Malta tat lid-dinja qabda wlied studjużi u ħabrieka li bil-ħeġġa tagħhom għarfu jkabbru isimha. F'din il-konferenza tiegħi għalhekk kont tajt lill-pubbliku lixandrin bijografiji qosra ta' xi wħud mill-Maltin prominenti li għamlu isem fid-dinja jew li, barra minn Malta, ftit huma magħrufin, imma kisbu f'Malta popolarità ġenerali.

Fil-11 ta' Ġunju 1942 din il-konferenza dehret stampata u l-fondi li jien daħħalt mill-bejgħ tagħha tajthom lill-Malta Relief Fund. Imma l-għan tiegħi għad ma kienx intlaħaq: jien xtaqt li l-bijografiji tiegħi jidhru stampati, waħda waħda, u b'dettalji mżewqa. Imma ż-żmien kien jonqosni u f'Lixandra fejn kont qed ingħix ma kellix il-mezzi li niddobba dawk id-dettalji meħtieġa. Malli iżda rġajt lura Malta għal kollox, bdejt il-ħidma tiegħi u l-ewwel xogħol li tajt kien dak tal-mużiċist *Francesco Azopardi* li għex bejn il-1748 u l-1809.

Meta mbagħad ktibt it-tieni bijografija, dik taċ-ċelebri tenur *Icilio Calleja*, dehret quddiemi problema li jien ma għandix il-jedd li nħoll waħdi u naħseb li ebda Malti ieħor ma għandu l-jedd assolut li jaqtagħha.

Din il-problema twieldet mill-fatt li *Icilio Calleja*, għalkemm nisel il-Maltin, huwa nnifsu ma twelidx Malta u għalhekk sa nqiegħed quddiem il-qarrej ta' dan il-ktieb il-mistoqsija: *Min hu Malti?*

Kif ġà għidt din hija problema importanti ħafna u mhux lakemm wieħed jaqtagħha kif ġie ġie, l-aktar imbagħad għarraġuni li magħha hemm marbuta problema oħra: Min għandu l-jedd igħid jekk t-tali hux Malti jew le?

Jien għalhekk sa nagħti *l-opinjoni tiegħi persunali*, imma nistqarr mill-ewwel li ma' din it-tieni problema għandu x'jaqsam magħha l-bniedem innifsu li fuqu trid tinħall din il-għoqda.

Jixraq qabel xejn naqsmu lir-razza maltija fi tliet taqsimiet :

(a) Barranin li jiġu joqogħdu Malta u wara ċertu żmien isiru Maltin;

(b) Maltin tal-gżira minn diversi ġenerazzjonijiet;

(ċ) Maltin li ħarġu barra minn Malta u baqgħu jgħammru barra kemm huma kif ukoll uliedhom.

Għal dawk ta' l-ewwel taqsima jiddependi ħafna mill-imġiba ta' l-interessat innifsu għax jekk jidħol f'Malta, Ingliż jew Taljan jew Franċiż, u jibqa' jżomm ruħu bħala tali, u joqgħod bogħod minna l-Maltin, u fil-każ tat-tieni u t-tielet ġens, jibqgħu sudditi Taljani jew Franċiżi, u jiżżewġu ma' xi Taljana jew Franċiża, u hekk jagħmlu wliedhom, aħna ma għandna ebda jedd li nsejħulu Malti, imma biss Taljan imwieled Malta, ecc.

Jekk, minflok, jitħallat magħna, jiżżewweġ mara maltija, ikun kattoliku bħalna, f'kelma waħda jitwaħħad magħna li jieħu saħansitra drawwietna, aħna ma nistgħux niċħdulu l-jedd li jissejjaħ Malti.

Hawn min qal, bla ebda bażi ta' sens jew raġunament, li kull min hu mwieled f'Malta huwa Malti. Mela l-poeta Ingliż Francis W. L. Adams (1862-1893) sempliċement għax twieled Malta huwa Malti? Mur għidlu hekk lil Adams jew lill-Ingliżi!

Dawk imbagħad li jaqgħu taħt it-tieni taqsima huma, bla ebda dubju ta' xejn, Maltin, u għandhom il-jedd kollu li jissejħu hekk avolja fin-nisel tagħhom Alla jaf x'kienu. Imma la għal ħafna ġenerazzjonijiet twieldu, trabbew u nisslu familji sħaħ hawn, ħadd ma jista' jiċħdilhom dan il-jedd għalkemm fosthom hemm xi wħud li mhumiex denji jġibu l-isem ta' Malti għax mhux biss għandhom ġibda miġnuna lejn nazzjonijiet barranin milli għal Malta nfisha, u fosthom hemm bosta li jistħu mill-ilsien nazzjonali Malti u oħrajn li biddlu saħansitra kunjomhom, imma wkoll għax jistħu jgħidu li huma Maltin.

Ma' dawn il-barranin li saru 100% Maltin nistgħu ngħoddu : : Azzopardi (Azupard—portugiż); Grima (spanjol); Bonello (taljan); Smith (ingliż); Gellel (tork); Reynaud (franċiż); Huber (tedesk); Mitrovich (slav), ecc., ecc., ecc.

It-tielet taqsima ta' Maltin naħseb li hija l-aktar diffikultuża biex tiġi definita għar-raġuni li tidħol fin-nofs il-konvenjenza u, f'ċerti każi, ċirkostanzi li aħna, irridu jew ma rridux, ikollna

noqogħdu għalihom. Minħabba f'din it-tielet taqsima kelli nikteb din id-daħla twila, imma naħseb interessanti għall-qarrej, għax taħtha jaqgħu *Icilio Calleja*, li l-bijografija tiegħu ġà dehret stampata, u *Fernand Gregh*, il-kbir poeta bi lsien franċiż, li l-bijografija tiegħu sa taqraw il-lum.

Malti li jemigra għal Franza jew l-Amerika jkollu ta' bilfors, jew kważi, minħabba fl-għajxien tiegħu, jitlef is-sudditanza ingliża, imma dan ma jfissirx li ma jibqax *Malti*, jekk ikun irid igħid hekk u jħoss lilu nnifsu hekk.

Oħrajn, jew għal xi raġuni privata, jew għax jidhrilhom li kunjomhom għandu riħa ta' xi nazzjon li hu ma jkunx iħobb, jew għax ma tinżlilhomx li isem Malti, meta wieħed jaf jibża' għalih, huwa onorat daqs kull pajjiż ieħor, malli joħorġu minn Malta jippruvaw ixellfu kunjomhom.

Hawn marridx niċħad li fost dawk li xellfu kunjomhom ma hemmx min baqa' jħobb lil Malta u jiftaħar li hu Malti u biddel biss kunjomu għax ħass li għandu jagħmel hekk bla ebda ħsieb ħażin.

Ma' din it-tielet kategorija rrid insemmi b'mod speċjali lill-Maltin ta' l-Eġittu li jien għext fosthom għal 27 sena sħaħ. Hafna minnhom twieldu hemm, kif ukoll missirijiethom. Billi ħelsin f'għemilhom, baqgħu sudditi ingliżi, kunjomhom baqa' malti fl-għamla u s-sura, għarfu jorganizzaw xirkiet ta' Beneficenza, Baned, Teatrali, Każini, ecc., ecc. Żammew ħaj u għoli isem Malta u tal-Maltin. Minn ġidd għal ġidd żammew ħaj l-ilsien malti. Baqgħu f'kelma waħda Maltin 100%... imma ħafna fosthom qatt ma kellhom ix-xorti jaraw ix-xtut ta' Malta.

Għandna aħna l-jedd li niċħdu lil dawn it-talin, aħwatna f'kollox, il-jedd li jissejħu Maltin għas-sempliċi raġuni li ma tweldux f'Malta? Żgur li le!

U għalhekk irrid insemmi tliet Maltin minn Lixandra li għamlu isem fl-Eġittu u wkoll barra mill-Eġittu, li kienu jiftaħru li huma ta' nisel Malti u li jien jidhirli għandna ngħożżu isimhom u niftaħru bihom.

Inċidentalment dawn it-tliet maltin li taw l-isbaħ frott tagħhom ma' tul il-qagħda twila tagħhom fl-Eġittu u li tnejn minnhom mietu f'Lixandra, ma tweldux fl-Eġittu. Dawn huma:

1) Alexandre Greck — mużiċista mill-aktar magħrufin li twieled f'Korfù, fejn il-lum reġa' rtira u għadu jgħix. Naħseb li mhux bogħod biex jagħlaq it-80 sena.

2) Giuseppe Giorgio Pisani — mużiċista magħruf ieħor li twieled fl-Affrika tan-Nord u miet f'Lixandra fit-12 ta' Lulju, 1927.
3) Icilio Calleja — tenur ċelebri, li twieled f'Korfù u miet f'Lixandra fit-18 ta' Novembru, 1941.

Biex nikkonkludi din id-daħla twila u interessanti jiena naħseb li biex bniedem li jagħmel sehem mill-ewwel taqsima jista' jissejjaħ Malti jeħtieġ igħaddu għallinqas tliet ġenerazzjonijiet u, bil-maqlub, għal dawk tat-tielet kategorija, Malti li joħroġ minn Malta, biex jinfatam għal kollox mill-ġibda u x-xejra maltija, jeħtieġ ukoll li jgħaddu tliet ġenerazzjonijiet.

Jiena nħoss għalhekk li kemm it-tenur Icilio Calleja ta' Lixandra, kif ukoll il-poeta Fernand Gregh ta' Pariġi għandna ngħożżuhom bħala *żewġ Maltin* li għamlulna, fost il-barranin, ġieh kbir.

* * *

Fernand Gregh, bħal bosta Maltin, huwa l-frott ta' diversi razez.

Nannuh—Tumas, Fidiel, Kalċidon Gregh—Malti ta' Malta, kien iżżewweġ ma' Margerita Mizzi, ukoll minn Malta (ommha kienet kunjomha Grima). Margerita kienet tiġi miċ-ċelebri kantanti Borghi-Mamo li għamlet isem kbir barra minn Malta.

Kalċi u Gerit—hekk kienu jħobbu jsejħu lil xulxin nanniet Fernand Gregh li kif stqarr huwa nnifsu kien jiftakarhom sewwa, mietu t-tnejn barra minn Malta. Kalċi, li kien qisu ingliż, kien igħid li fil-vini tiegħu kien jiġri demm irlandiż, fil-waqt li Gerita kienet ta' tip Malti 100%, aktarx qasira u samranija, kollha ħeġġa u ma għandhiex kwiet.

Miż-żwieġ ta' Kalċi u Gerit, li emigraw fl-aħjar tagħhom lejn Philippeville (Alġerija)—li dak iż-żmien kien jisimha Rusicada—twieled Louis Gregh, fl-1843 u fejn baqa jgħix sa l-1868 u wara mar Pariġi u hemm iżżewweġ ma' Charlotte Bonnard. Louis Gregh miet f'Dourdan fl-1915.

Miż-żwieġ ta' Louis Gregh ma' Charlotte twieled *Fernand fl-14 ta' Ottubru 1873 fit-Triq De la Chaussée d'Antin* fejn baqa' jgħammar mal-familja sakemm kellu 15-il sena .Fernand kellu ħuh tliet snin iċken minnu.

Min-naħa ta' ommu Charlotte razztu niżlet hekk : Nannuh Jean Bonnard—ġojjellier pariġin—iżżewweġ lil Pisart Hockel, olandiża minn Amsterdam u kellhom ħamest itfal fosthom Charles Augustin François Bonnard li twieled **Amsterdam fl-**

1823. Charles iżżewweġ ma' ċerta waħda kunjomha Roger, imwielda Priet, u kellu tlitt itfal: Bathilde, Pisart u Charlotte. Din ta' l-aħħar hija omm Fernand Gregh, il-kompaċżan tagħna li l-lum se taqraw il-bijografija tiegħu.

Missier Fernand Gregh (Louis) kien mitluf wara l-mużika u aktar 'il quddiem natukom xi ftjiel tal-ħidma tiegħu, u Fernand ukoll kellu ġibda kbira għall-mużika u aktarx kien jagħmel isem f'dan il-qasam kieku anqas jaf kif ħok mużiċista sar poeta. L-ewwel ktieb tiegħu "La maison de l'enfance" deher fl-1896 meta kellu 23 sena u ngħoġob ħafna. B'dan l-ewwel ktieb il-karriera tiegħu kienet ġiet żgurata; wara ħareġ ieħor, u ieħor, u oħrajn, fosthom studju fuq Victor Hugo, u wara studju kritiku ieħor fuq Hugo, u studji oħra, b'kollox mill-1896 sa l-1938 stampa 15-il ktieb.

Imbagħad wara mistrieħ ta' seba' snin ħareġ il-ktieb "La couronne perdue et retrouvée" fl-1945 u sentejn wara "L'age d'or—souvenirs d'enfance et de jeunesse" li sa fejn naf jien huwa l-aħħar ktieb tiegħu. Wara dan kien bi ħsiebu joħroġ il-kumplament tal-ħajja tiegħu—speċi ta' awtobijografija—taħt l-isem ta' "L'age d-airain" li mill-1903 teħodna sa l-1918 u fl-aħħar "L'age de fer" mill 1918 sal-lum. Naħseb iżda li jew qata' qalbu jew ħass li x-xjuħija kienet bdiet tagħmel bih.

Barra minn dawn il-kotba li tagħhom, f'din l-istess bijografija, sa nagħtikom ħjiel sħiħ, kiteb għadd kbir ta' artikoli kritiċi u kitba oħra li dehret fil-ġurnali u rivisti ta' Pariġi.

Fernand Gregh għadu ħaj, mhux biss, u għadu dejjem jittama li qabel imut jiġi maħtur membru ta' l-Akkademja Franċiża li l-Membri tagħha, 40 b'kollox fost popolazzjoni ta' aktar minn 40 miljun ruħ, iżommuha bħala l-Istituzzjoni l-aktar għolja tan-Nazzjon u l-ġieħ li tiġi maħtur Membru tagħha, l-akbar u l-ogħla ġieħ li jista' jikseb Franċiż.

Fir-Rivista "Match" Nru. 167 tal-24-31 ta' Mejju 1952 kien hemm ritratt kbir ta' Fernand Gregh u artiklu twil u interessanti fuq l-aħħar taqbida għall-post vojt fl-Akkademija Franċiża li nħoloq bil-mewt tal-Marixxal Petain. It-taqbida għall-pultruna Nru. 18 bejn il-poeta Fernand Gregh u d-diplomatiku Andrè François Poncet.

It-taqbida damet sejra 40 minuta u għaliha marru 31 Akkademiku, magħrufin ma' Franza kollha u mad-dinja kollha bħala "l-immortali" għax suppost li isimhom ma jmut qatt.

Fl-ewwel dawra A. F. Poncet ġieb 15-il vot, Fernand Gregh 10, Renè Gillouin 5 u Ferdinand Lop 1. Fit-tieni dawra Poncet baqa' bi 15, Gregh 11 u Gillouin 5. Fit-tielet dawra r-rebħa ġiet dikjarata favur Poncet b'16-il vot; l-oħrajn ġiebu: Gregh 11 u Gillouin 4.

Andrè François Poncet qabel telaq qal lil Gregh: "Jien u int konna kompetituri imma qatt egħdewwa u żgur li nibqgħu ħbieb. Madankollu fl-ewwel okkażjoni jien nivvota għalik".

*　　*　　*

Issa nerġgħu pass kbir lura u nagħtu tagħrif tal-ħajja tiegħu meħuda mill-istess ktieb tiegħu "L'Age d'Or" li beda jikteb fl-1938, imbagħad telqu fil-ġenb u ssoktah fl-1946 wara li kien ra, kif qal hu nnifsu, l-akbar żewġ gwerer li qatt saru f'din ix-xiħa dinja.

Fuq in-nisel tiegħu ġà tajt kull ħjiel meħtieġ iżda ma naħsibx li hu barra minn loku nżid li Fernand Gregh jikteb kunjomhu "Gregh" u mhux "Grech", kif jinkiteb Malta l-lum, mhux għax biddlu hu imma għax hekk kien jiktbu nannuh dak iż-żmien li minn Malta emigra għall-Alġerija.

U Fernand Gregh iżid igħid li l-magħruf Lamartine fil-ktieb tiegħu *Voyage en Orient* igħid li meta kien għadda minn Malta kien ġie milqugħ minn ċertu *Greig*. Mela milli jidher, f'dawk iż-żminijiet, kulħadd kien jikteb kunjomu kif il-kelma ddoqq fil-widna u meta waqajna taħt l-influwenza tan-nutari sqallin kunjomijietna biddluhom kif jaqbel lilhom, u dan jafu kulħadd.

In-nannu Kalċidon, hekk kif wasal f'Rusicada minn Malta beda jagħmilha ta' armatur biex iġorr il-ġwież, u qabad sewwa, u saħansitra ġie maħtur Konslu ta' l-Ingilterra. Din l-aħbar tinsab fl-*Almanach Impérial Française* ta' l-1869.

Ta' min isemmi wkoll li l-famuż *Amer Picon*, il-lum magħruf ma' Franza kollha, kellu l-bidu tiegħu f'Philipepville (il-belt qadima ta' Rusicada li isimha nbidel f'ġieħ ir-Re tal-Franċiżi Filippu) u kien sewwa sew in-nannu ta' Fernand Gregh li ta lil Picon it-tagħrif kif għandu jsir dan il-famuż likur.

Imma donnha x-xorti ta' Kalċi kellha ħajja qasira f'Rusicada għax beda jmur lura fin-negozju, telaq għal Spanja, fejn għex għal ftit żmien u mbagħad telaq għall-Franza fejn miet wara ħafna żmien.

Missier Fernand, Louis, kellu xejra kbira għall-mużika. Ta' 11-il sena missieru bagħtu jistudja fil-Konservatorju ta' Pariġi u kellu bħala kollegi tiegħu Massenet, Pessard u oħrajn.

Imma wara sena missieru bagħat għalih lura fl-Alġerija fejn baqa' sa ma kellu 25 sena.

Meta missieru miet telaq m'ommu lejn Pariġi u beda jgħix billi jagħti lezzjonijiet privati. Fost l-alljevi tiegħu kien hemm Mlle Charlotte Bonnard li ħadet grazzja miegħu u żżewġitu u missierha xtara ħanut tal-mużika, taħt l-isem ta' Heu, li kien jinsab Rue de la Chaussée-d'Antin Nru 10 u fuq il-ħanut kien hemm appartament b'saqaf baxx biex jintuża bħala dar. Hemm twieled Fernand Gregh, il-poeta tagħna, fl-14 ta' Ottubru 1873.

Fil-ktieb tiegħu l-*Age d'Or* Fernand Gregh jiddeskrivi din id-dar fejn twieled, b'sengħa kbira u b'imħabba li tqanqal.

Hija tfakkru f'mitt ħaġa : il-famuż Hennequin jaħdem ma' missieru biex jikkomponu flimkien l-operetta "Le Présomptif", missieru jikteb "Le Retour des Moissonneurs", "Les Bergers Watteau" u tant oħrajn li kienu saru popolari ħafna.

Fernand Gregh fiċ-ċokon tiegħu kien jidher aktarx dgħajjef u għal xi żmien bagħtuh igħix fil-kampanja ma' nannuh u nanntu. U jiftakarhom sewwa, xjuħ sewwa, imma jinħabbu donnhom żewġ namrati żgħar. Hi ssejjaħlu "Kalċ" u hu "Gît". Nanntu, igħid il-poeta tagħna, kienet mara tassew tajba u ta' kull nhar ta' Ħadd kienet tieħdu magħha għall-quddiesa.

Meta kellu xi seba' snin reġgħu ħaduh Pariġi u flimkien ma' ħuh iż-żgħir, kultant kienu jħalluhom jinżlu fil-ħanut jitlegħbu qalb il-klijenti imma saħħtu ma kinetx għaddiet għall-aħjar għax wara xi snin reġgħu bagħtuh f'Yport, f'xatt il-baħar; imma milli jidher ma tantx għamlitlu ġid l-arja tal-baħar u qatgħuha li jagħilquh f'kulleġġ minn fejn ħarġuh fil-għomor ta' sittax-il sena.

Id-deskrizzjoni miktuba minnu nnifsu ta' kemm dam fil-kulleġġ hija wisq twila biex tidher f'din il-bijografija imma min jista' jaqraha jagħmel tajjeb għax miktuba b'sengħa u naturalezza li tassew tagħti gost. F'dan il-Kulleġġ id-deħen tiegħu u l-imħabba għal-letteratura bdiet tidher sewwa għax kemm fil-latin, kif ukoll fil-grieg—u ma għandna xi ngħidu xejn fil-franċiż—kien dejjem minn ta' l-ewwel.

Meta Gregh kellu xi tnax-il sena missieru biddel il-ħanut u mar fl-istess triq Nru. 6, ħanut akbar u itwal u li għammru—wieħed minn ta' l-ewwel f'Pariġi—bil-luċilettrika, sistema Jablochkoff, għax Edison kien għadu ma sabx il-lampa tiegħu.

Wara xi żmien ġarru d-dar f'Boulevard Haussmann Nru. 50. Appartament sabiħ, b'għamara ġdida u fejn, għall-ewwel darba Fernand Gregh kellu kamra għalih u sata' jiġbor il-kotba tiegħu

kollha—premijiet, kotba ta' l-iskola, xi kotba tan-nannu Bonnard, f'vetrina waħda li kellha fiha xi 50 ktieb b'kollox.

Imma f'din id-dar ftit qagħdu żmien għax wara ftit reġgħu ġarrew fl-istess Triq Nru. 40, f'appartament kbir fejn Fernand kiteb l-ewwel ktieb tiegħu u mingħajr lanqas jaf kif daħal f'ħajja ġdida.

Waħda mill-ewwel ħidmiet letterarji tiegħu kienet meta bdew joħorġu rivista ċkejkna li tawha l-isem ta' "*Le Banquet*" u l-fundaturi u l-kollaboraturi li ngħaqdu magħhom wara, li fosthom kien hemm huwa, Marcel Proust, Daniel Halévy, Robert de Flers, Léon Blum, Gaston Arman de Caillavet, Henri Rabaud, Henri Barbousse, Robert Dreyfus, Louis de la Salle, Jacques Bizet (it-tifel tal-famuż awtur tal-Carmen, eċċ.), Horace Finaly, Gabriel Trarieux u Amédée Roqués, kellhom joħorġu bejniethom għaxar franki (franċiżi) fix-xahar biex ilaqqtu s-somma ta' mitt frank li bihom setgħu jistampaw erba' mitt kopja.

F'din ir-rivista l-ewwel artiklu ta' Gregh kien jismu "Question présente et le Devoir présent" u wara taħt il-psewdonomu "Fernand Danel" bdew jidhru xi poeżiji "Toute la Flûte". Iżjed 'il quddiem il-pinna tiegħu bdiet taħdem aktar b'ħeffa kbira u taħt diversi psewdonomi beda jikteb għadd kbir ta' artikoli u poeżijiet.

Wara li r-rivista "*Le Banquet*" dehret xi tmien darbiet, kellha tieqaf u Gregh u Proust ġew mitlubin jibdew jiktbu fir-*Revue Blanche*; aċċettaw imma ma kinux jiktbu spiss. Bħala kollaboraturi f'din ir-rivista ta' min isemmi lit-tliet aħwa Natanson fosthom Thadée, Lucien Muhlfeld, Léon Blum, Maurice Barrès, Romain Coolus, Paul Leclercq, Tristan Bernard u Pierre Veber.

Sadattant Fernand Gregh kien għadu qed ifittex għal liema professjoni ser jagħtiha. Poeta?! Min jaf?

Ċerti studji tal-filosofija kien għadu ma temmhomx meta filmedda tal-ħajja tiegħu ġara fatt żgħir li ġagħalu jbiddel triqtu u jibda jaħdem regolarment. Ludovic Halévy irrikkmandah lill-Editur Paul Calmann li ħatru Segretarju tar-rivista *Revue de Paris*. Kellu jitlaq l-istudji kollha biex jibda ħajja ġdida: il-ħajja li tħallik dejjem bejn ħaltejn, li tiddieħek bik, li turik ħaġa b'oħra, għabex... għabex, imma timla bil-ħrara u l-ħeġġa lill-kittieba u lill-poeti.

Għal tliet snin, mill-għomor ta' għoxrin sa tlieta u għoxrin, Fernand Gregh għadda l-wara-nofs-ta' nharijiet kollha, barra

mill-ħdud. mixħut fil-ħajja letterarja l-aktar qawwija ta' dak iż-żmien u meta ma kellux kritiki x'jikteb jew manuskritti x'jaqra, kien jitkeb xi versi li kien jaħbi taħt il-kartaxuga malli kien jidħol fil-kamra xi klijent, għax il-poeżija hija ħaġa intima li fiha nfisha hemm il-mistħija.

Ix-xogħol ta' Segretarju tar-*Revue de Paris* kien iebes u jdejjaq imma swielu biex sar midħla ta' ħafna nies ta' fama. Ġara wkoll li qanqal il-għira tal-personal tar-rivista "***Mercure***" li kienu ambizzjużi u li kienu dejjem igħidu:

"Nul n'aura de talent hors nous et nos amis".

u ħalli għal Louis Ganderax, wieħed miż-żewġ diretturi tar-*Revue de Paris* jissielet magħhom.

Kienet għal din il-ħabta li Gregh żar għall-ewwel darba Londra u wara xi xhur wasallu ż-żmien biex jagħmel il-lieva militari u f'din l-okkażjoni ġietu x-xoqqa f'moxtha biex iżur l-Italja li għoġbitu ħafna. Kellu tnax-il jum għad-dispożizzjoni tiegħu u gawdihom.

Il-ħajja militari, ma għandna x'ingħidu xejn, ġibitlu magħha sorpriżi u esperjenza. Daħal fiha żagħżugħ, ħareġ minnha raġel. Ma' tulha bata u xxala, daħak u beka... u ħażżen f'moħħu ħażna kbira ta' ideat li kellhom mal-medda taż-żmien joħorġu waħda waħda taħt sura ta' xi poeżija.

Waħda mill-konsegwenzi tal-ħajja militari kienet l-irvina ta' l-istonku tiegħu u malli spiċċat il-lieva l-ewwel ħsieb tiegħu kien li jsib xi tabib li jfejqu imma, milli jidher, xewqtu baqgħet xewqa.

Kienet għal din il-ħabta li Gregh għaraf għall-ewwel darba lil José-Maria de Heredia li għandu kienu jiltaqgħu l-aqwa poeti u prożaturi ta' Franza, fost ta' l-ewwel Henri de Régnier u Francis Viélé-Griffin u tant u tant oħrajn. Is-sala ta' Heredia kellha influwenza kbira fil-letteratura franċiża bejn il-1890 u 1900 sakemm Heredia nħatar Konservatur tal-Bibljoteka ta' l-Arsenal u ma satax ilaqqa' iżjed għandu l-kittieba ta' Franza.

Qabel nimxu iżjed 'il quddiem ta' min isemmi hawn x'ġara meta deher f'Pariġi l-ewwel ktieb ta' Fernand Gregh fl-4 ta' Novembru 1896.

Dak li ħass hu nnifsu u tal-familja tiegħu hu dak li jħoss kwalunkwe bniedem li jara għall-ewwel darba f'idejh ktieb stampat li ġo fih ikun hemm l-istess xogħlijiet letterarji tiegħu. Imma fil-każ ta' Gregh ġara ħaġ'oħra: Inqala' pogrom sħiħ fost il-membri tal-famuża Akkademija Franċiża li f'idejhom kellha tin-

qata' l-għotja tal-premju Archon-Despérouse għall-ktieb ta' poeżiji l-aktar sbieħ u tajbin tas-sena.

Il-konkorrenti kienu ħafna u l-Akkademiċi kellhom ideat mhux bħal xulxin u fost kollox kellu jiġi deċiż prinċipju ġdid: Il-libertà tal-poeta u l-jedd tal-kittieb.

Rebaħ Gregh li għalkemm wara l-ewwel ktieb tiegħu kellu suċċessi kbar, il-poeżijiet ta' dak l-ewwel ktieb tiegħu baqgħu jingħaddu bħala mill-isbaħ li qatt kiteb u l-istil tiegħu, għalkemm għaddew minn fuqu bosta u bosta snin, baqa' kważi l-istess: Ir-realiżmu.

Imma s-suċċess ta' dan l-ewwel ktieb ġieb miegħu konsegwenzi oħra. L-istediniet bdew joktru, il-preżentazzjonijiet bdew jiżdiedu bil-mijiet u magħhom bdew iġibu xi tentazzjonijiet ukoll. U kemm iltaqa' ma' nies magħrufin fosthom il-famuż awtur ta' *Deux orphelines* li dak iż-żmien ġà kien xiħ għakka!

L-aqwa żewġt idjar li fihom sar jaf nies kienu dawk ta' *Madame de Loynes* fejn kienu jiltaqgħu l-aqwa politiċi u ta' *Madame Aubernon de Nerville* aktarx lok il-letterati. F'waħda minn dawn l-okkażjonijiet sar jaf lil D'Annunzio li kien mistieden għand din ta' l-aħħar, għall-pranzu, meta żar Pariġi wara s-suċċess li għamel il-ktieb tiegħu *Intrus*.

Kien fil-1897, ta' erbgħa u għoxrin sena, meta Gregh beda jħoss it-toqol tal-ħajja li kienet tikkonsisti f'xogħol iebes u stedin kontinwu. Kien beda jsir nervuż. Xtaq ftit tal-mistrieħ biex igħaddih fl-Isvizzera... issa li f'butu kellu l-flus tal-premju Archon-Despérouse. F'kelma waħda kienet tonqsu l-libertà. Għalhekk, f'Lulju, ta d-dimissjoni mir-*Revue de Paris* u l-libertà ħadha b'idejh u telaq lejn l-Isvizzera fejn qagħad xahrejn sħaħ, u meta mar lura Franza mar igħaddi xahar ieħor f'Enghien, fejn il-familja tiegħu kellha *chalet* ħelu ħafna.

F'din l-okkażjoni kiteb biċċa għat-teatru "Le huitième Glaive" li ma saret qatt imma ħafna nteressaw ruħhom fiha saħansitra Sarah Bernhardt li bagħtet għalih biex jaqrahielha imma... ma għobithiex biżżejjed.

F'din l-istess sena ġo Franza nqalgħet il-famuża affari Dreyfus, u Gregh, għax kien fetaħ fommu u qal xi ħaġa ta' ftit importanza, ġie mlaqqam bħala partitarju tiegħu u msejjaħ *dreyfusard*. Gregh kien iħoss li Dreyfus innoċenti u xejn aktar, imma ħafna kienu jħarsu lejh biċ-ċiera... għax Dreyfus kien lhudi.

Imma mbagħad donnu daħal fil-pika u beda jagħmel sehem minn ċertu Moviment, favur Dreyfus — jew aħjar l-innoċenza

tiegħu — Moviment li għal sentejn sħaħ baqa' dejjem jikber u beda jinfluwenza l-politika ta' Franza u saħansitra twaqqaf ġurnal jismu "*La Volonté*".

Kif spiċċat l-affari Dreyfus jaf kulħadd. Wara l-famuż ktieb "*J'accuse*" ta' Emile Zola, il-proċess ta' Dreyfus raġa' sar u l-ikkundannat Dreyfus ġie dikjarat innoċenti u meħlus mill-ħabs.

It-tieni ktieb ta' poeżiji "*La beauté de vivre*" ħareġ meta Gregh kellu xi 27 sena. Iż-żmien kien beda jgħaddi u n-nervi li kellu baqgħu dejjem jiżdiedu.

Għal din il-ħabta marad bit-tifojde li donnha swiet xi ftit biex tnaqqaslu n-nevrastenija li donnha kienet qed taħkem dejjem fih.

Waqt din il-marda, u fl-aqwa tagħha, il-lehma poetika ma naqsitu qatt u ta' spiss kien jiddetta lil ommu xi poeżijiet li wara dehru fit-tielet ktieb tiegħu: "*Clartés humaines*".

Wara l-konvalexxenza qatagħha li jitlaq għal Berna għal għand it-Tabib Dubois li kien għamel isem f'dan il-qasam tal-mediċina, u wara xahar u nofs ħareġ mill-klinika donnu bniedem ieħor: dik il-ħabta kellu sitta-u-għoxrin sena.

Fl-1902 flimkien ma' l-aħwa Leblond u oħrajn waqqaf ir-rivista "*Grande France*" u fit-12 ta' Diċembru 1902 deher fil-famuż ġurnal *Figaro* manifest fuq l-arti ġdida tal-poeżija umanitarja li Gregh kellu sehem kbir fih.

Infatti kien fl-1900 li beda jmexxi fost il-ħbieb din it-teorija u ġurnata waħda, wara ikla ma' xi ħbieb, ħarbex xi frażijiet li kellhom iservu bħala sisien ta' l-*Umaniżmu*, tar-*Realiżmu* u għal din ir-raġuni Fernand Gregh, ġie mlaqqam "il-poeta filosofu", "il-poeta ta' l-umaniżmu", "il-poeta liriku", "il-poeta tan-Natura".

Ma għandna x'ingħidu xejn, l-egħdewwa, fost is-*Simbolisti*, ma setgħux jonqsu, fosthom *Souza* kif ukoll id-Direzzjoni tar-Rivista "*Mercure de France*".

In-*Naturaliżmu* ta' Fernand Gregh kien għamel isem u waqqaf skola ġdida ta' poeżija li baqgħet tikber dejjem miegħu u tiġbed eluf ta' kittieba.

Il-ġlieda li kienet saret minħabba fih fost il-Membri ta' l-Akkademija Franċiża—u bħala difensuri tiegħu qabżu Ludovic Halévy, Anatole France, Jules Lemaître, de Vogüé, Lavisse u oħrajn, li magħhom dar wara ftit Sully Prudhomme—tatu isem li baqa' dejjem jikber sakemm fl-1937, wara li kienu dehru 14-il ktieb tiegħu ta' poeżijiet u/jew kritiki, deher fil-"Les cahiers

poétiques de Corymbe" għadd speċjali dedikat lil Fernand Gregh, b'midalja ta' C. d'Huc-Dressler (murija fis-Salun ta' l-Artisti Franċiżi), li fih kien hemm studji kritiki fuq il-poeżija tiegħu minn l-aqwa nies ta' Franza Letterarja ta' dak iż-żmien u li aħna sa nagħtu ħjiel tagħhom fil-qosor hawn taħt :

1. Bħala daħla deher fil-ktejjeb poema ta' Fernand Gregh innifsu jismu "Egħluq is-snin" (Anniversaire).
2. Artiklu mhux mitmum ta' Anna de Noailles li ma laħqetx spiċċat meta mietet.
3. Ittra inedita ta' Marcel Proust.
4. Artikolett ta' Gérard d'Houville.
5. Artikolett ta' Lucie Delarme--Mardrus.
6. Artikolu ta' Gaston Arthuis taħt l-isem "Quelques raisons, parmi d'autres, d'aimer Fernand Gregh".
7. "Le message de Fernand Gregh" ta' André Druelle. Kritika ftit u xejn twila tax-xogħlijiet tiegħu.
8. Artikolu ta' André Dumas.
9. Nota ta' Paul Fort.
10. Artikolu ta' André Foulon de Vaulx.
11. "Lettre ouverte à Fernand Gregh" ta' Georges-Louis Garnier.
12. "Fernand Gregh—une orientation de la poésie"—kritika twila ta' André Marcou.
13. "Fernand Gregh—un poète avant tout"—artikolu-kritiku ta' André Payer.
14. "Un grand poète de France"—artikolu-kritiku ta' André Romane.
15. "La Maison du Poète"—artikolu ta' Hélène d'Huc-Dressler.

* * *

Ma' tul il-ħajja tiegħu ltaqa' u kien midħla ta' persunaġġi għolja u n-nies letterati ta' l-aqwa siwi kienu jafuh sew bħala poeta kif ukoll bħala kritiku teatrali ta' fama tal-ġurnali jew/u rivisti : (1) Revue Bleu, (2) Liberté, (3) Comoedia u (4) Nouvelles Littéraires.

L-aristokrazija ta' Pariġi wkoll kienet tqimu u ta' spiss kont tarah mistieden fl-aktar saluni magħrufin ta' l-*élite parisienne*.

Fost dawn kollha ta' min isemmi : Duc d'Aumale, Verlaine, Degas (il-pittur ta' fama), Arsène Houssaye, Meilhac, Pierre Louys, Lemaître, Henri Houssaye, Capus, Dennery, Blowitz, Hébert (iċ-ċelebri pittur), Willy, Georges Rodenbach, La Prin-

cesse Brancovan, Emile Zola u tant u tant oħrajn li ġà ssemmew band'oħra.

Inċidenti li ġraw f'ħajtu u ta' min isemmihom huma dawn :

(1) Flimkien ma' Clemenceau u Gabriel Séailles, f'Ottubru ta' l-1899, taħt il-Presidenza ta' Anatole France, inawgura l-ewwel Università popolari f'Faubourg Saint'Antoine—l-omm ta' l-Universitajiet kollha. F'din l-okkażjoni qara l-poema tiegħu "La maison du Peuple" li kien talbu biex jiktibha Daniel Halévy.

(2) F'Ruma, Primoli ppreżentah lill-Imperatriċi Ewġenja, mart Napuljun III, li kienet aktarx truxa, u li kunjomu Gregh ħasbet li kien ta' nazzjonalità griega u Fernand Gregh, għall-edukazzjoni, ma meriħiex u qalilha "iva".

(3) Għand Juarès assista għal-laqgħa meta fiha twaqqaf il-famuż ġurnal l-Humanité. Hu biss ma kienx politiku. Fost dawk li kienu hemm wieħed sata' jilmaħ lil Briand, Millerand u Viviani (li aktar 'il quddiem it-tlieta laħqu Prim Ministru ta' Franza u fosthom Millerand President tar-Repubblika). Viviani, jingħad, ommu kienet Maltija minn Alġier jew Tuneż.

(4) Kien Fernand Gregh li ħabbar lil Debussy li laħaq Chevalier de la Legion d'Honneur.

(5) Ravel daqq l-ewwel darba l-kompożizzjoni tiegħu "L'oiseaux Tristes" fuq il-pjanu ta' ħabibu Fernand Gregh.

(6) Fl-1916 għamel xhud tat-tieġ tal-qalbieni Adrien Bertrand rebbieħ tal-premju Goncourt. Ix-xhud l-ieħor kien Clemenceau.

(7) Meta fl-1919, 8 ta' Jannar, kiteb fil-ġurnal *Gaulois* il-famuż artikolu "Italiam" li fih kien wera biċ-ċar il-perikolu ta' l-Italja li tinsa l-imgħoddi tagħha ta' glorja intellettwali u artistika biex issir temmen biss fis-saħħa u l-kobor materjalistiku, Mussolini kien bagħat jifraħlu għall-artikolu, imma donnu ma kienx fehem sewwa s-sens ta' l-artikolu ta' Fernand Gregh. Iżda l-poeta tagħna meta wieġeb lil Mussolini biex jirringrazzjah talli kien bagħat jifraħlu, raġa' qallu x'kien sew is-sens ta' l-artikolu tiegħu... u Mussolini qata' l-korrispondenza.

Hawn ikolli nieqaf għax, kif ġà għidt, iż-żewġ kotba l-oħra li jagħtu ħjiel dettaljati tal-ħajja tiegħu mill-1903 sal-lum baqgħu biex ma deħrux. Nittamaw li għad jidhru.

Fernand Gregh għadu ħaj u s-sena li ġejja jagħlaq 80 sena.

Sa fejn naf jien għandu żewġt itfal : tifla li tgħix fl-istess dar tiegħu u tifel li bħalissa jokkupa karika għolja u importanti

ħafna mal-Gvern Franċiż : Direttur tal-*Budget* fil-Ministeru tal-Finanza.

Bħala onorifiċenza franċiża huwa jippossjedi l-midalja : Commandeur de la Légion d'honneur.

Jiena mil-lum stess nixtieqlu ħajja twila biżżejjed biex jilħaq il-100 u li qabel ma jagħlaq għajnejh għal kollox, Franza tagħtih dak il-ġieh li tant jistħoqqlu u taħtru *Membru* ta' l-Akkademija Franċiża.

Issa sa nagħtikom lista tal-kotba tiegħu kollha li dehru stampati u wkoll ta' dawk li s'issa għad ma dehrux.

KOTBA, LI DEHRU STAMPATI,

TA'

FERNAND GREGH

1. La maison de l'enfance, poèmes (1896) (Calmann-Lévy).
2. La beauté de vivre, poèmes (1900) (Calmann-Lévy)
3. La fenêtre ouverte, essais de critique (1901) (Fasquelle).
4. Les clartés humaines, poésies (1903, réédition 1926) (Flammarion).
5. L'or des minutes, poèmes (1905) (Fasquelle).
6. Ètude sur Victor Hugo (1905) (Fasquelle).
7. Prélude féerique. poème dialogué (1908) (Mercure de France).
8. La chaîne éternelle, poèmes (1910) (Fasquelle).
9. La couronne douloureuse, poèmes sur la guerre (1917) (Fasquelle).
10. Couleur de la vie, poème (1923) (Flammarion).
11. Choix de poésies (1927) Fasquelle).
12. La gloire du coeur, poèmes (1932) (Flammarion).
13. L-oeuvre de Victor Hugo, étude critique (1933) (Flammarion).
14. Portrait de la poésie française, de Chénier à Verlaine (1936) (Delagrave).
15. Portrait de la poésie moderne, de Rimbaud à Valéry (1938) (Delagrave).
16. La couronne perdue et retrouvée (1945) (Flammarion).
17. L'age d'or — souvenirs d'enfance et de jeunesse (1947 (Grasset).

KOTBA, LESTI MINN KOLLOX, IMMA LI MA

DEHRUX STAMPATI

1. Les amants romantiques, pièce en 5 actes et 1 prologue, en verse.
2. Histoire du théatre poetique en France, depuis Beaumarchais.
3. C'etait l'Espagne, voyages.
4. Le mot du monde, poèmes.